

خرید و فروش اسکناس

بررسی فقهی

احمد علی یوسفی

شناسنامه پژوهشی اثر

عنوان تحقیق: خرید و فروش اسکناس (بررسی فقهی)

پژوهشکده: نظام‌های اسلامی، گروه علمی: اقتصاد

محقق: آقای احمد علی یوسفی

ارزیابان علمی: آقایان دکتر غلامعلی مصومی‌نیا و مجید رضایی

موضوع اصلی: خرید و فروش اسکناس (بررسی فقهی)

خرید و فروش اسکناس

(بررسی فقهی)

احمدعلی یوسفی

ناشر: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

طراح جلد: سید ایمان نوری نجفی

چاپ اول: ۱۳۸۹ شمارهگان: ۲۵۰۰ نسخه

قیمت: ۳۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۸-۱۰۰-۲

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: سازمان چاپ و انتشارات

سرشناسه: یوسفی، احمدعلی، ۱۳۳۹ .

عنوان و نام‌پیداوار: خرید و فروش اسکناس: بررسی فقهی / احمد علی یوسفی.

مشخصات نشر: تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، سازمان انتشارات، ۱۳۸۹ .

مشخصات ظاهری: ۲۱۶ ص .

به: ۳۰۰۰۰ ریال ISBN: 978-600-108-100-2

و ضمیمه فهرست نویسی: فیبا

یادداشت: کتابنامه: [۱۸۲]-۱۹۶، همچنین به صورت زیرنویس.

موضوع: بول(فقه) - موضوع: اسکناس - جنبه‌های مذهبی - اسلام.

شناسه افزوده: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

ردمندی کنگره: ۱۳۸۹، ج۹، پ/۶/ ۱۹۸/ BP

ردمندی دیویی: ۳۷۹/ ۲۷۷

شماره کتابشناسی ملی: ۲۰۹۱۰۷۳

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

فهرست

۱۱.....	پیشگفتار.....
۱۵.....	مقدمه.....
۱۵.....	اهمیت موضوع.....
۲۱.....	پیشینه تحقیق.....
۲۳.....	تبیین موضوع و مسائل مرتبط با آن.....
۲۵.....	پرسش‌ها و فرضیه‌های فرعی تحقیق.....
۲۶.....	واژه‌شناسی.....
۳۱.....	فصل اول: کلیات (پول و ابعاد آن).....
۳۲.....	گفتار اول: اقسام موضوعات و روش‌شناسایی آنها.....
۳۳.....	۱. موضوعات طبیعی.....
۳۳.....	۲. موضوعات اعتباری شرعی.....
۳۳.....	۳. موضوعات عرفی و عقلایی.....
۳۳.....	الف) موضوعات عرفی خاص.....
۳۳.....	ب) موضوعات عرفی اعتباری عام.....
۳۴.....	ج) موضوعات عرفی انتزاعی عام.....
۳۶.....	گفتار دوم: تحولات پول.....
۳۶.....	گذشته پول.....
۳۸.....	وظایف پول در اقتصاد.....
۳۹.....	تعریف پول.....

- گفتار سوم: ویژگی‌های اسکناس ۳۹
- مال یا غیرمال بودن اسکناس ۳۹
- تعریف و ویژگی‌های مال ۴۱
- ۱- نظریه ارزش - هزینه تولید ۴۲
- ۲- نظریه ارزش - مطلوبیت ۴۲
- ۳- نظریه تلفیق ۴۲
- مال از نظر فقیهان ۴۳
- اثبات مالیت اسکناس ۴۵
۱. با نظر به وظایف پول ۴۵
۲. با استفاده از تعریف مال ۴۵
۳. با نظر به ویژگی‌های مال ۴۵
- گفتار چهارم: پول در عصر تشریح ۴۶
- پول‌های فعلی، پدیده مستحدثه یا غیر مستحدثه ۴۶
- الف) شباهت‌های درهم و دینار، و اسکناس ۴۷
- ب) تفاوت‌های درهم و دینار، و اسکناس ۴۷
- نتایج فصل ۴۸
- فصل دوم: بیع (خرید و فروش) ۴۹
- تعریف بیع ۵۰
- بیع از منظر لغت‌شناسان ۵۱
- معنای بیع نزد فقیهان ۵۳
- تحلیل شیخ انصاری از مفهوم بیع ۵۳
- مفهوم بیع از منظر امام خمینی # ۵۵
- نتایج تعاریف فقیهان ۵۶
- وظیفه فقیه در رابطه با بیع ۵۷
- روش دستیابی فقیه به تعریف بیع ۵۹
- اهمیت تعریف بیع نزد فقیه ۶۱
- اشکال و دفع آن ۶۴
- شرایط اقدام عرف به بیع ۶۵

۶۶	مال بودن عوضین
۶۷	گفتار شیخ انصاری
۶۸	اشکالات گفتار شیخ انصاری
۷۱	جمع بندی
۷۳	انواع بیع
۷۵	بیع الصرف
۷۶	شرایط اختصاصی صحت بیع صرف
۷۶	۱. تساوی ثمن و مثنی در وزن
۷۷	۲. تقابض در مجلس عقد
۷۷	اقوال فقها درباره تقابض در مجلس عقد
۷۹	بررسی روایات
۷۹	الف) روایاتی که دلالت بر شرط تقابض دارند
۸۳	ب) روایاتی که تقابض را شرط صحت نمی دانند
۸۵	جمع بین روایات
۸۶	جمع بندی
۸۹	فصل سوم : ربا
۹۰	ربای معاملی
۹۱	ربای معاملی فقط در مکیل و موزون جاری است (قول مشهور)
۹۲	ربای معاملی در معدودات نیز جاری می شود
۹۳	مدرك جریان ربا در معدودات
	ربای معاملی در غیر مکیل و موزون به صورت نسیه حرام و به صورت نقد جایز است
۹۷	
۹۹	ربای معاملی در معدودات مکروه است
۱۰۰	جمع بندی
۱۰۱	فصل چهارم : حیل‌های ربا
۱۰۲	ادله فقها
۱۰۲	ادله بطلان حیلۀ ربا
۱۰۴	ادله جواز حیلۀ ربا

- مفهوم و ضابطه حيله ۱۰۵
- حيله از نظر لغت‌شناسان ۱۰۶
- واژه حيله در نصوص شرعی ۱۰۶
- واژه حيله در گفتار فقیهان ۱۰۸
- حيله از منظر فقهای شیعه ۱۰۸
- حيله از منظر فقهای اهل تسنن ۱۱۲
- تعريف حيله ۱۱۴
- شرایط جواز و صحت حيله ۱۱۵
- جمع‌بندی ۱۱۶
- فصل پنجم: بررسی قول مخالفین خرید و فروش اسکناس ۱۱۷
- الف) خرید و فروش اسکناس عرفاً مصداق بیع نیست ۱۱۷
۱. خرید و فروش نسبه اسکناس عرفاً مصداق قرض است ۱۱۸
۲. قصد جدی نسبت به بیع نیست ۱۲۰
۳. بیع در عوضین همجنس، محقق نمی‌شود ۱۲۲
- ب) خرید و فروش نقدی اسکناس عرفاً مصداق بیع است؛ اما شرعاً جایز نیست ۱۲۴
۱. اسکناس معیار تعیین ارزش است ۱۲۵
۲. اسکناس سند از درهم و دینار است ۱۲۷
۳. اسکناس فی نفسه پول محسوب می‌شود ۱۳۱
- ج. خرید و فروش نقدی اسکناس عرفاً صحیح و جایز؛ ولی نسبه آن در صورت مجرد فرار از ربا غیرمجاز است ۱۳۵
- جمع‌بندی ۱۳۸
- فصل ششم: بررسی قول موافقین خرید و فروش اسکناس ۱۴۱
- تبیین قول ۱۴۱
- دلیل این قول ۱۴۴
- تردید در استدلال ۱۴۵
- جمع‌بندی ۱۵۲
- فصل هفتم: بررسی تفصیلی موضوع و تبیین قول مختار ۱۵۵

۱۵۶	اقسام پول‌های اعتباری مورد معامله
۱۵۶	۱. ثمن و مثن عرفاً متفاوت‌اند
۱۵۶	صورت اول) پول‌های اعتباری مال دو کشورند
۱۵۷	صورت دوم) پول‌های اعتباری از جهت خرد و درشت متفاوت‌اند
۱۵۸	صورت سوم) پول‌های اعتباری از جهت کهنه و نو متفاوت‌اند
۱۵۸	۲. ثمن و مثن عرفاً تفاوتی با هم ندارند
۱۵۹	الف) چنین معامله‌ای عرفاً بیع نیست
۱۶۲	ب) مصداق حیلۀ ربوی است
۱۶۵	علل یا حکم تحریم ربا
۱۶۸	جمع‌بندی
۱۶۹	چکیده تحقیق
۱۸۳	کتابنامه
۱۸۳	الف) منابع فارسی
۱۸۶	ب) منابع عربی
۱۹۶	ج) نشریات و مقالات
۱۹۷	فهرست آیات
۱۹۹	فهرست روایات
۲۰۳	نمایه

پیشگفتار

پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و استقرار نظامی بر اساس آموزه‌ها و احکام آن در ایران از یک‌سو و شکست مکاتب بشری و ناکامی نظام‌های گوناگون اجتماعی در تأمین نیازهای مادی و معنوی انسان از سوی دیگر، بر گستره انتظار بشر از اسلام افزوده است.

انتظار آن است که اسلام به‌عنوان دین هدایت فرد و اداره جامعه، تبیین، نظام‌های اجتماعی آن ترسیم، و دیدگاه آن در مواجهه با یافته‌های علوم انسانی و مکاتب بشری، با منطقی مستدل و مستند ارائه شود، و بینش‌ها، ارزش‌ها و منش‌های دینی متدینان، آسیب‌شناسی شده، ساحت قدسی دین از پیرایه‌های موهوم و موهون، پیراسته شود.

تحقق این امور، پژوهشی دقیق، جامع و سامانمند پیرامون کشف و بازآفرینی آموزه‌های اسلام و نظام‌های اجتماعی آن، و همتی والا و تلاشی شایسته و روزآمد را می‌طلبد و این امر بدون تأسیس نهادهای پژوهشی و آموزشی ممحّض و کارآمد میسر نیست.

بدین منظور، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی که نهادی علمی و غیرانتفاعی است، در قالب چهار پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی، نظام‌های اسلامی و فرهنگ و مطالعات اجتماعی و نوزده گروه علمی تخصصی در سال ۱۳۷۳ تأسیس شد.

پژوهشکده نظام‌های اسلامی که مشتمل بر گروه‌های اقتصاد، فقه و حقوق، سیاست، اخلاق و تربیت، مدیریت اسلامی و گروه اندیشه جوان است، به‌طور خاص با مطالعه نظامات اجتماعی، اهداف ذیل را تعقیب می‌کند:

- ۱- کشف و طراحی نظام‌های سیاسی، حقوقی و اقتصادی اسلام؛
- ۲- تحقیق و تبیین عالمانه مبانی و مباحث اساسی نظامات اجتماعی اسلام و ارائه الگوهای کاربردی در قلمرو آن؛
- ۳- آسیب‌شناسی نظری و کاربردی نظام جمهوری اسلامی ایران و مدد‌رسانی به متولیان امور و بسترسازی برای تحقق کامل‌تر نظام‌های اسلامی؛
- ۴- تحقیق در باب مسائل مستحدثه به‌انگیزه گره‌گشایی در زمینه نیازهای نوپیدای فقهی؛

۵- پاسخ‌گویی به شبهات مطرح در باب فقه و نظام‌های سیاسی، حقوقی و اقتصادی اسلام؛

۶- شناخت و نقد علمی مکاتب و نظامات معارض.

تحقیق حاضر که نتیجه تلاش علمی محقق ارجمند آقای احمدعلی یوسفی در گروه اقتصاد پژوهشکده نظام‌های اسلامی است، به موضوع بررسی فقهی خرید و فروش اسکناس می‌پردازد.

موضوع و ضرورت بحث

پول در بستر زمان متحول شده، کارکردهای نوپدایی هزار چندگاهی از آن نمایان می‌شود. اندک فاصله گرفتن سیاست‌های پولی از موازین شرعی موجب فاصله گرفتن فعالیت‌های اقتصادی از موازین شرعی می‌شود. بنابراین، دستگاه فقه اسلام همراه با تحولات پول باید ابعاد آن را شناسایی و احکام را بیان کند. یکی از این احکام بررسی فقهی خرید و فروش اسکناس است. اگر خرید و فروش نقد و نسیه آن صحیح باشد، سیستم بانکداری اسلامی را براساس این عقد می‌توان طراحی کرد و اگر جایز نباشد، به یقین خرید و فروش نسیه آن مصادق ربا و حرام است. این تحقیق درصدد پاسخ به این پرسش است که آیا خرید و فروش اسکناس صحیح است یا خیر؟

فرضیه و روش این تحقیق

پرسش و فرضیه اصلی تحقیق عبارت است از:

آیا خرید و فروش پول اعتباری راهکار درست و مشروعی است، و در صورت مشروع بودن، آیا لازم است مقدار ریالی مورد معامله، مساوی باشد؟ فرضیه: خرید و فروش پول اعتباری در صورتی که ثمن و مثن با هم تفاوتی نداشته باشند، به طوری که موجب تفاوت مطلوبیت شود، عرفاً مصادق

بیع نیست. در صورتی که آن را مصداق بیع بدانیم، بیع نقد آن عرفاً امر لغو و بیع نسیه آن از حیث ربا محسوب شده، در نتیجه باطل و غیر مشروع است.

پرسش‌ها و فرضیه‌های فرعی تحقیق:

آیا پول‌های اعتباری ماهیتاً با پول عصر تشریح - طلا و نقره - تفاوت دارند و مقررات خرید و فروش آنها با مقررات خرید و فروش طلا و نقره - بیع صرف - متفاوت است؟

فرضیه: پول‌های اعتباری امروزی - اسکناس - با پول عصر تشریح - طلا و نقره - فرق‌های اساسی داشته، در نتیجه مقررات خرید و فروش آنها نیز با مقررات خرید و فروش طلا و نقره تفاوت دارد.

۲- آیا خرید و فروش پول اعتباری مشمول مقررات ریای معاملی است؟ فرضیه: خرید و فروش پول اعتباری چون در شمار معدود است؛ بنابراین، مشمول مقررات ریای معامله نمی‌شود.

روش تحقیق

روش مطالعه کتابخانه‌ای است. مطالب لازم جمع‌آوری و با تحلیل مطالب علمی با ارائه استدلال به سمت اثبات فرضیه‌های تحقیق پیش خواهد رفت. از محقق ارجمند که افزون بر تحصیلات عالی حوزه و دانشگاه، آثار علمی ارزنده‌ای در عرصه اقتصاد اسلامی دارند و از شورای علمی گروه اقتصاد، به‌ویژه ارزیابان تحقیق حجج اسلام دکتر مجید رضایی، دکتر غلامعلی معصومی‌نیا که با مطالعه و راهنمایی‌هایشان بر غنای اثر افزوده‌اند، و از سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی که زحمت ویراستاری و انتشار اثر را برعهده داشتند، تقدیر و تشکر می‌شود.

پژوهشکده نظام‌های اسلامی

گروه اقتصاد